

Aleksander Sulg

Mälestused I ilmasõjast

1914. a. läksin jälle suuremaale raha teenima. Töö koha saime Läänemaale Loona mõisa. Podretsikuks oli Angla külast Priidu Trei nimeline mees. Korter anti meile ühte vanasse kõrtsi. Nüüd juba kolmas suve vanas kõrtsis korteris olla. Kiiu kõrtsis, Kurtekovi kõrtsis Lätis ja nüüd Loona mõisa kõrtsis. Nüüd oli meid artellis 17 meest. Kaevasime toru kraavi. Pinnas oli väga kivine. Suure tööga saime 2 rubla päevas teenida. Saime töötada poole suveni, siis tuli sõda peale ja töö jäeti seisma. Polnud siis muud, kui lasnad ja kootsad kotti ja Saaremaale tagasi.

1915. a. algasid Orissaare ümbruses suured kindlustustööd. Ehitati kaitsekraave mitmekordsete liinidega jooksukraavide ja plindaase okastraadi mitmekordsete risti-rästi tõketega. Talumeeste põllud ja heinamaad pöörati kõik segamini. Sellele tööle mobiliseeriti kõik töövõimelised noored mõlemast soost. Kellel oli hobune, see hakkas väu meheks. Palgid ja okastraat ja muu materjal veeti sisse Taaliku sadama kaudu. Palka maksti igal laupäeval. Teenistus ei olnud küll suur, aga midagi ikka teenis. Ka mina vädasin oma veikse kõrviga Taaliku sadamast palke ja okastraati Orinõmme heinamaale. Päeval olin väu tööl, öösel söötsin hobust Orinõmme heinamaadel, sest kodust ei olnud hobusele heinu kaasa võtta. Oli ainult halba soo heina, selega ei suutnud loom vädada. Peale Mihklipäeva hakkasin jälle Mojaste külas koolmeistriks, mind siis enam väu tööle ei sunnitud.

Töötasin seal ligi novembri kuu keskpaigani. Ühel novembri kuu öösel tuli valla kasakas Kõogi Kaarel Mojaste küläse mobilisatsiooni käsuga, kus kutsuti sõjaväkke II järgu sinise piletiga mehed, kelle nimekirjas ka mina seisin. Väga raske oli lahkuda, karmile saatusele vastu minna, kujutasin, et nüüd on õnne asi, kas elu või surm. Novembrikuu lõpul läksime valla küütidega Kuressaarde, sealt jälle küütidega lähemasse raudteejaama ning sealt jälle edasi. Mõne päeva olimegi juba Krasnoje Seloos 71. tagavara pataljonis. Siit läksid tookord üsna paljud Raaperi Sander, Kõogi Kaarel, Tooma Andrei, Muntsu Kaarel. Mojaste külast Niidi Sander.

Elu tingimused Krasnojes olid üsna armetumalt viletsad. Algul paigutati meid muldparakkidesse, kus poolkülmades niisketes parakkides palju mehi haigestus. Eestlasi haigestus massiliselt, mis tihti peale ka surmaga lõppes. Olime täitanud nii kui kure pojad. Ei aitand siin pesu vahetus ega muu puhastus, sest venelastel olid need nende koduloomad, mida nemad juba kodust kaasa tõivad. Eestlasi suri selle talve jooksul sellest pataljonist 21 meest, venelasi aga kõigest 2 meest, kuigi venelasi selles pataljonis oli mitu korda rohkem. Vett oli raske saada, sulatasime lumevett. Väljakäik oli pool versta kaugel ja sealgi tuli tükk aega sabas oodata. Muldparakkides elasime paar nädalat, siis viidi meid üle kasarmutesse. Ka seal oli samuti elu väljakannatamatu. Oli sügav karmi külmega talv, riviõppustel käisime väljas iga päev, ilmastule vaatamata. Naridel olime nii tihedalt, et kui mees vahelt välja läks, ei saanud kuidagi enam vahele.

Millest tuli siis see eestlaste massiline haigestumine ja nii suur surevus? Eestlastel puudus sõjaline meeleolu. Eestlane ütles, kelle eest ma sõdin, mis isamaad on minul, mille eest pean tapale minema? Hakati isi end haigeks arstima, mitmesuguste viguri võtetega ja rohtudega, et aga haiglasse pääseda. Tehti kunstlikku temperatuuri tõusu. Siidi suitsetamine oli juba laialt tarvitatud, miisu või sea juure söömine, petrooliga süstimine, Hobuse jõhvide naha alla torkamine ja veel mitmeid teisi võtteid, mida ka kõiki katsetati, et aga haiglasse sisse pääseda.

See jutt on peaaegu paika pidav, et tulivad väeosasse 3 meest, juut, venelane ja eestlane. Venelane küsib kõigepealt, kus on õppekomando, juut küsib, kus on polgu pood, eestlane küsib, kus on ambulants. Nõnda see paistis Krasnoje Seloos ka tõesti olevat. Venelane läks oma keisri ja isamaa eest täie usuga välja, selle vastu eestlane nii kui tõrges hobune vaatab teise korra teise aisa alt välja, enne kui koorma järele võtab. Ka mina olin üks

niisugune tõrkuja, kes ei tahtnud kuidagi sõja koormat järele võtta ja keisri ja isamaa eest ennast tapma minna.

Kodus sain ühelt tuttavalt mehelt Jaksonilt miisu juurt ja ühtlasi ka tarvitamise õpetuse. Tema oli isegi selle rohuga juba lahti saanud ja üsna päris valge peale. Käisime nii 2 nädalat õppustel ning hakkasin mõtet hauduma, kuidas ka ennast haigeks teha. Hakkasin miisu juurt tarvitama. Pani mul pea pööritama. Kui tõusin, pani vaaruma ja tegi ka palaviku. Läksin okolkasse (ambulantsi). Haigete saba oli seal nii suur, et ei saanud ligigi. Läksin teise päeva, niisamuti ei pääsenud juure. Ja neile, kes juure pääsesid, ei tehtud muud, kui pandi pintsli üks plärts joodi mööda nägu, ei kraaditud isegi. Kes neid jõudis kraadida, kui neid juu nii palju oli. Mõtlesin, et katsun õige lolli mängida. Simuleerisin enesetapu katset ennast veristades. See oli hommikul enne äratust. Minu kõrval naril magasid teisel poolel Tooma Andrei ja teisel Muutsu Kaarel. Mina nende vahel pintsaku hõlma all tegin ennast veriseks. Ärgates ülesse kohkusid teised ära, ei saanud aru, mis minuga on sündinud. Päevnik kandis ette korrapidajale, see omakorda jälle edasi. Tulin narilt välja, vinnisin oma asjad nari ette põrandale maha. Tooma Andrei korjas need sealt ülesse ja pakkus mulle tagasi. Mina ei teinud väljagi, mängisin oma mängu edasi. Teised ütlesid, et olen hulluks läinud. Mul seuti käed selja taha, kaks püssimeest seltsi ja ambulantsi. Seal ei tulnud mul enam sabas olla, vaid talutati eri korras ette, pandi mitmeid küsimusi ette ja lõpuks kraaditi. Palavik oli 40 ümber. Miisu juur oli niivõrd mürunud, et vaevalt veel jalul seisin. Olin Jaksoni retseptist üle astunud ja mõned milligrammid rohkem võtnud, kui seda ette nähtud, seisin teadvuse kautuse äärel.

Minust peeti nüüd nii palju rohkem lugu, et ei paigutatud mitte Krasnoe Selo haiglasse, vaid viidi otsemat teed punase risti autuga Petrogradi Nikolai hospitali, kus mind 2 päeva pärast üle viidi linna laatsaretti. Seal põetati päris inimlikult, toideti, hooldati hästi, olgugi, et minule vaadati halvaks panevalt kui simulandile. Minu suurt palavikku suurendas veelgi kõhu kinnisus. Olin ka üsna surma äärel. Viidigi kord juba eraldi palatisse surma ootama. Toodi aga jälle tagasi, et ei see sure veel. Siis toibusin nii palju, et hakkasin rääkima, et mul on kõht kinni juba ligemale 2 nädalat. Hakati tegema klistiiri. Mitme kordse klistiiri tegemisega saadi nii kaugele, et kõht lõpuks lahti saadi. Siis jäi ka palavik ära ja hakkasin jälle sööma, jõudu tuli juurde, suutsin juba kenasti kõndida, hakkasin tervenema. Kuna mina kaalus olin liig palju alla jäänud, olin väga kõhnakene. Kuulsin sanitaarilt, et mina olla sõjavälja kohtu alune. See pani mind jälle närveerima, et maha küll mind ei lasta, saadetakse sõjalinile sama paika, kus kõige suuremad lahingud. Mõtlesin, et siis peetakse mind küll suureks patrioodiks, et mind usaldakse kõige ohtlikumasse kohta.

Olin linna laatsaretis kuni jõuluni 1915. a., siis viidi mind jälle Nikolai hospitali, kus olin kõigest üks ööpäev. Seal toimetati mind Vasiili saarel asuvasse närvihaigete kliinikusse, suur neljakorruseline maja Neeva ääres. Viierendal korrusel veel kirik oma suure laia kupliga. Kliinikul oli selle katuse all ka veel teater. Jõulu ajal viidi haiged ka teatrisse, kus esimest ja ka viimast päeva baleti tantsu nägin. Ei mina saanud sellest aru midagi, üks naisterahvas keerutas seal põrandal nii kui kohevil kana ringi ja see pidi siis nii vaatamisväärne olema. Lükatavatel käru vankritel oli väga palju invaliide ja mitmesuguseid jalutumaid ja vigaseid ja pool vigaseid. Olgugi, et mina isegi küll veel polnud sõjast osa võtnud, sain siin juba täieliku sõjapildi kätte. Teised minu naaberpalati mehed, kellega ühes mina kiriku tulid, said omale küünla kätte põlema, mina jäin ilma, polnud raha küünalt osta. Näen, üks vanaproua tuleb minu juure, pistab minule ilusa suure kuldkeega küünla pihku. Nõnda et minul oli nüüd palju toredam küünal kui teistel. Selle häämeele peale lõin omale kohe 3 korda risti ette. Sellega tahtsin küünla ohverdajale oma tänulikkust näidata, olgugi, et see tänu esimene osa läks jumalale, aga jumala kaudu sai sellest tänust osa ka see ohvri tooja proua, sest jumal on ju igas asjas vahemeheks.

Siin toideti küll hää toiduga, kuid noorele inimesele oli see üsna vähe, oleks ei tea mis veel ära söönud. Vett joogiks ei antud, jänud sai kustutada ainult hommikuse ja õhtuse teega,

kannatasime jänu. Selles jäuskonnas oli mitmesugusi haigeid, kuulmatuid, vähe ja lühinägemisega, mitmet moodi närvhaigeid. Neljandas osakonnas olid veel päris vaimuhaiged. Sinna saadeti ka neid, kes vastu hakkasid. See oli karistus osakond. Kui midagi juhtus, siis ähvardati 4 osakonnaga.

Nii siis läks see talvine aeg mööda 1915. a. detsembri kuust kuni keskaprillini 1916. Aprilli kuus käisin arstlikus komisjonis, kus mulle anti 3 kuud haiguse puhkuseks kodus. Haigla tunnistus näitas, et olin neurasteenik, aga mitte enam simulant nii kui seda algul arvati. Sellest ravisutusest väljusid enamasti puhta peale, said valge pileti. Sanitar juhtis mind haigla hoovist välja üle sülla Nevski prospekti, mida läbides leidsin ülese Balti jaama ja sõiduga jälle Krasnoje Selose oma endisse väeosas, kust mõnepäevase ootuse järele sain paberid ja toidu raha kodusse sõiduks.

Küll oli mul rõõmu, et jälle kodu pääsesin. Posti jaamast tuln maha, kust jala Virtsu kõmpisin. Saapad olid halvad, võttis käies jalad rakku. Käisin vahest paljajalu ja sokipöisel. Ikka kuidagi ronisin edasi. Vahepeal ööbisin ühes popsimehe suitsuonnis, kust ka veidi kehakinnitust sain, silku ja leiba. Talus, kus öömaja palumas käisin, öeldi ära, vabandades ruumipuudusega. Ruumipuudust sea küll ei olnud, talumees kartis vargust ehk jälle ei tahtnud ennast tühja asjaga tülitada. Siis läksingi suitsuonni popsi juurde, ega tema ei karda vargaid, sest temalt pole midagi varastada. Siis siin leidsingi sooja popsi suitsu majas ja omale öömaja, et hommikul jälle kõmpima hakata.

Virtsus tõi mind üle üks puksiir jäälohkuja, väinas oli veel üsna paks jää. Nüüd oli uus üle 50 verstane maa ära käia Kuivastust Leisi Olga külasse. Saatsin küll telegrammi, et mulle hobusega kodust vastu tullakse. Leisi postkontoris oli telegrammi kätteviimisega viivitatud. Olin juba Riidama külas, kui Mihkel hobusega sel ajal mööda läks, kui mina oma sugulase pool Kaspri talus sees käisin, kui selle talu perenaine mind juhuslikult teel nägi ja tallu sisse kutsus jalgu puhkama, kus ma ka kehakinnitust võtsin. See talu oli veidi maad teest kõrval, Mihkel läks selle aja sees hobusega minust mööda. Mina sain varsti koduse, Mihkel aga jõudis Kuivastu ja ootas seal tüki aega mind. Mihkel oli väga pettunud tühja reisi pärast, arvates, et mind üldse pole tulnudki.

Kolm kuud haiguse puhkust läks ruttu mööda. Juuli kuus 1916 läksin jälle Kuressaare komisjoni, kust mind 6 mehega Peterhofi 6 polku saadeti. Esialgu olin roodus, siis saadeti seal samas asuvasse õppeluure komandosse, kus olin kuni detsembri kuuni. Siit saadeti mind umbes nii paarikümne mehega sise Venemaale Suja linna (praegune Ivanovo). Seal elasime üsna pool nälja toidu otsas. Peterhofi võis selle kõrval üsna hääks lugeda, seal toideti päris hästi. Sujas elasini kuni 17 aasta revolutsioonini. Sujas oli 7-8 tekstiilivabrikut ja 3 kirikut. Elasime ühes seisma jäänud vabriku ruumides, vabrikuvälituse personali korterites Suja jõe kaldal.

Revolutsiooni eelpäevadel ei lastud meid üldse väljagi. Saime siiski teada, et midagi erilist on tulemas. Ladude juure pandi tugevdatud valve. Vabrikutöölised korraldasid linnas rongkäike, karjusid tööd ja leiba. Rongkäigust osavõtjad tungisid ka meie hoovi sisse, rõhudes sisse hoovi väravad. Rongkäigu eesotsas olivad naised, nõudes meie osavõttu rongkäigust, andes meile punased lipud tääkide otsa ning rinda punased lindid. Olimegi uulitsal rongkäigul, mis lainetas punasega kui lainetav meri. Rühmaülemad ja veltveebel veel seekord meiega kaasa ei tulnud. Nüüd saime alles teada, mis oli sündinud. Meil oli esimene töö keisri pildid maha võtta, need viidi väljakäigu seinte peale. Jumal jäeti oma õlilampidega esialgu rahule, aga pitka pidu sellel ka enam ei olnud, olgugi et vanemad mehed tema kaitseks südisti välja astusid. Toitlustamine paranes. Hakkasime saada riisi suppi endise särje kala asemel, kuid pidu ei kestnud kaua. Tagavarad lõppesid, täiendust vaevalt veel laekus, selle külje pealt oldi jälle vana katkise küna juures. Aga vabadust ei saanud meist keegi enam (nõuda) riisuda, seat see oli kõige kallim. Paljud mõistsid vabadust omamoodi, neid õpetati seda õieti aru saama.

Kevadel aprilli kuus 1917. a. saadeti Sujast osa mehi sõjalinile rindele. Kolasime

loomavagunis ennem teve nädal aega ringi, kui Riiga jõudsim. Seal pidasime tihti peale miitinguid, käisime ladude juures karaulis. Nii veetsime seal 2 nädalat aega, siis läksime Dvineki alla, kus asusime kindlustatud positsioonidele Düüna jõe kaldale. Teisel pool jõge oli ennast kindlustanud sakslane. Meid saadeti siia Obdorski polgust täiteks. Lahinguid siin rindelõigus peale juhusliku kokkupõrke ei olnud. Siit saadeti meid uutele positsioonidele kuhugi soo äärde. Sõjameeleolu hakkas langema, kõik olivad juba sõjast tüdinenud. Ei olnud muud juttu, kui et tuleks varsti rahu. Rindele oli vahetust raske saada. Räägiti, et on vabadus, sõda pole enam vaja, aga rinnet oli ikkagi vaja kinni hoida. Rindel hakati vennastuma, mis küll surmanuhtlusega keelatud oli. Sakslased ronisivad meie kaevikusse, valged rätid kepi otsas, tõivad tubakat, suitsu ja palju muud, saivad meilt vastu leiba. Nii tekkis veikselt kaubavahetus. Selline olukord suudeti siiski likvideerida, sest sakslased hakkasid vennastumist kurjasti tarvitama spionaasi otstarbeks.

Nii veetsime ära selle suve ja sügise poole hakkas sakslane kõvasti peale tungima. Meie Obdorski polk vahetati välja, asusime lähedase tagala liinile. Polk, kes meid välja vahetas, sai suure purustuse osaliseks, kautas oma elujõust ligemale pooled mehed. Ka meie olime sunnitud oma lähte positsioonidelt taganema. Taganesime kiirkorras Riia lähistele.

Hakati looma rahvusväeosi, nende hulgas ka Eesti polkusi. Ka minul läks õnneks sinna saada, Tartu Eesti Tagavarapolku, see oli 1917. a. oktoobri algul. Siin tundsim end kui vanajumala selja taga. Toitmine oli rahuldav, kuid kord kippus minema uulitsale. See tuli vale arusaadavusest vabadusest. Isegi köögitöölisi oli raske välja saada. Käidi linna ümbruses maal laskeriistu, kuld ja hõbe asju konfiskeerimas, mille sildi all ka suuremaid vargusi toime pandi. Kasarmus korraldati tihti pidu, mille peategelaseks olid Tartu linna sõjaväelastest kraadepoisid, kellede sobitusel ja kutsel ka linna allkihtidest moraalselt alla käinud naised osa võtsid. Pidul, pilli ja tantsu oli laialt, tõmmati mõnikord hommikuni.

Veebruari kuus tulivad Saksamaa Pritsu väed ka Tartu sisse. Vaatasin uulitsa nurga takka, kui prints Leopold oma ratsasaatjaskonnaga raatuse ette sõitis, oma valge hobuse seljast maha kargas, kus Tartu proud ja mõisnikud, igasugune koorekiht oli sakslasi vastu võtmas.

Meil ei olnud kuhugi minna, kasarmusse tagasi minna ei kõlbanud enam, hakkasime otsima ulualust. Viimati leidsime ühe veikese tühja pööningutoa, kuhu 6 mehega sisse kolisime. Elasime päevast päeva seal paar nädalat aega. Saime seal hoovi peal rüüstatud laust natuke soolakala ja haput kapsast. Meil omal oli selja kottis mõni nael suhkrut, leiba aga ei olnud kuskilt enam saada. Meestel olid mõned Kerenskid veel taskus, nende eest saime vahest juhtumisi turult osta kartulaid. Ajasime kuidagi läbi, päris nälgas ei olnud. Saime hankida sõjaväeladudest mõnda riidekraami, enamasti uusi sandarmimundreid, vanu võõrihmu ja muud kribu-krabu. Seda värki saime salaja rahaks teha. Oleks olnud erariideid, siis oleks saanud vabamini kiikuda, sõjaväesineliga aga nabiti kinni.

Nüüd algas komantatuuris registreerimine, kellel ei olnud oma elamispaika ning kahtluse korral saadeti traataeda. Et meil oma peidupaikas elamine riskantseks muutus, läksime ka registratuuri. Räägiti, et meid saarlasisaadetakse Saaremaale, komantatuuris tuli aga nii välja, et meid eraldati teise ruumi, Arvasime, et nüüd olema lõksu sattunud ja nii ta oligi. Õhtul viidi meid Tartu puusülla otsa vanasse mõõblivabrikusse, milline oli vangilaagriks ümber ehitatud. Siin toideti meid roiskunud hülgerasva supiga, mis keetmisel juba nii haises, et pea nina kinni. Maitseks oli sellele lisatud loomapeeti ja mõni kapsa libe. Mõne päeva pärast hakati ka 150 grammi leiba andma. Ka tööl hakkasime käima vanu ladusi ja hoovisid puhastamas. Teel tööle minnes saime mitugi korda vanade Tartu suursuguste proudade poolt sõimata ja pilgata. Meilt küsiti pilgates, et kas nüüd lähete mõisaid üle võtma, kulda ja hõbedat konfiskeerima. Kuigi meil ei olnud aimugi niisugustest tegudest, pidime keik need alandused alla neelama, vaikides ära kannatama. Käisime ka advokaadi juures palvekirja tegemas 6 mehega (muidugi konvoi saatel).

Meid oli siin koos mitmest rahvusest. Eestlasi oli kõige rohkem, oli lätlasi, venelasi,

sakslasi ja isegi 3 hiinlast ja 1 jaapanlane. Nemad olivad raudtee peal tööl olnud. Üks hiinlane rääkis juba hästi eesti keelt. Teistele ei tahtnud roiskunud hülge rasva supp kuidagi sisse minna, aga hiinlased panid kõik kinni, anna aga kätte.

Aprillikuu algul viidi meid Tartust Riiga suuremasse vangilaagrisse. Riigas oli toitmine parem, saime juba hobuseliha suppi, mis hülgerasva supist palju paremini maitses, isegi kukesita suurune tükk marmelaadi anti meile seal päevas musta kohvi juure, leiba saime 200 grammi. Elasime endistes suurtes tellislividest sõjaväe kasarmutes. Teises kasarmus asus teine laager, kus olivad ainult tsiviilvangid, nägin neid supisabas kus alati oli kõige viimasena üks Vene popp. Popp oli kaval. Tema olla viimasena saanud ikka rohkem suppi ja isigi põhjavajunud hobusekonte noolida. Need 6 meest, kes meie Tartus palve kirja tegime, kamandati 28. aprillil hoovi peale oma kompsudega, mis meil ka oli, kästi kõik seljakotist maha puistata. Sakslane nabis kõik ära, mis talle meeldis, ka seljast võttis ära, kui juhtus mõnel 2 pesu selgas olema. Anti 5 päeva leivaports kätte teemoonaks, ka paber anti, mis näitas, et olen vabastatud ja saadeti Riia sadama süldas seisvale laevale. Selle laevaga oli vist soola veetud. Laeva külges oli veel näha soola riismed, mida merel leiba süües võtta sai. 5 päeva portsu neelasime siis selle sama ajaga ära, kui Riias Roomassaarde sõitsime, aga kõht jäi ikka veel tühjaks.

Lahkusime nüüd igaüks oma eest. Minu teed tuli ainult Pajumaa Juhan, Oitme küla poiss. Jõudsin kodusse üks pühapa peale lõunat, kus oli keedetud tangu liha supp. Saime siis jälle üle hulga aja kena kõhu täis süüa, aga isu ei saanud ära. See kange isu kestis 2 nädalat enne kui hakkas tundma, et isu täis sai. Koduse jõudsin nii umbes maikuu keskpaigu. Kodus olid jälle Pritsud ees. Nad olid senna korteri asunud.

Sain siis nii 9 kuud kodus elada, aga juba märtsi kuus oli jälle sõja tee jalge all. Tuli mobilisatsiooni käsk Eesti vabadussõtta minna. Sõjaväest demobiliseerusin aprillikuu teisel poolel 1920. a.